

Pablo Giori

Universitat de Girona
GIRONA_CATALUNYA

Màster en Comunicació i Estudis Culturals per la Universitat de Girona, on actualment fa el doctorat en Ciències Humanes i de la Cultura. Els seus interessos principals són la història de les pràctiques culturals, els models festius i el nacionalisme. Treballa tant a Catalunya com al Quebec la relació entre el nacionalisme cultural i polític.

Les etapes del món casteller

Construcció d'un món i de les lògiques del seu funcionament⁽¹⁾

«S'ha parlat tant i tant dels castells, que hom arriba a preguntar-se què pertany a la veritat i què a la ficció»
(Morant, 1967: 26)

Paraules clau: castells, nacionalisme, religió, esport, tradició

Keywords: human towers, nationalism, religion, sport, tradition

El que estem vivint en relació amb el desenvolupament actual dels castells és insòlit. La seva accelerada nacionalització i expansió per tot el territori català sembla que s'hagi produït per generació espontània o per algun miracle encara desconegut. Però com a antropòlegs no ens podem quedar amb aquesta sorpresa, la que té empresonats a la majoria dels observadors externs

i meravellats els protagonistes del mateix món. El model actual de recanvi accelerat de castellers ha generat que aquells que viuen aquest món creguin que «sempre ha sigut així», mentre els altres es deixen copsar per la passió i el compromís d'aquells que es juguen la vida fent-los. Però aquestes limitacions són producte d'un camp de coneixement nou que pressiona per trobar el seu lloc, les seves propostes centrals i les institucions que el reproduïxen.

(1)

Aquesta investigació s'ha desenvolupat gràcies a una beca per a la Formació del Professorat Universitari (FPU) del Ministerio de Economía, Cultura y Deportes (MECD) del Govern d'Espanya

(2)

Aquest treball reprèn la meua tesi de màster: *Hacer castells, construir nación. Castells, modelo festivo y catalanismo*. Girona: Universitat de Girona, 2012. <http://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/5861>.

Les investigacions històriques i etnogràfiques sobre els castells, amb el zenit en la publicació el 1981 de l'obra *Món casteller* de Pere Català i Roca, no han prestat prou atenció al fenomen des d'una perspectiva general. Això vol dir comprendre les etapes i les raons del creixement casteller, les seves aliances amb el nacionalisme, la religió, l'esport i la tradició. Sobre aquesta idea, proposo una divisió en tres etapes del seu desenvolupament en relació amb la forma en què s'han organitzat històricament.

Historical and ethnographic research into *castells* (human tower builders), with a high point in the publication in 1981 of the book *Món Casteller* by Pere Català i Roca, has not paid enough attention to the phenomenon from a general perspective. That means understanding the stages and the reasons for the growth of *castells*, their alliances with nationalism, religion, sport and tradition. Based on this idea, I propose a division into three main stages of their development in relation to the way they were historically organized.

The historical and ethnographic investigations about *castells*, with a high point in the publication in 1981 of the book *Món Casteller* from Pere Català i Roca, have not paid enough attention to the phenomenon with a general perspective. That means to understand the moments and the reasons for the growth of *castells*, their alliances with nationalism, religion, sport and tradition. From this idea, I propose a division in three main stages of their development in relation to the way they were historically organized.

En aquest segell es veu clarament la disputa entre Espanya i Catalunya per la definició del fet casteller (2008).

http://www.correos.es/comun/filatelia/2008/0450_08-seleccionaSello.asp?idSello=2102008

Per entendre com s'ha anat desenvolupant aquest món,⁽²⁾ que no té més de trenta anys tal com actualment el coneixem, hem de tenir presents les tres etapes del món casteller, com també el context necessari per reflexionar sobre la manera com s'han construït les seves lògiques de funcionament. Amb aquest objectiu, fem en aquest article una primera aproximació històrica al fet casteller per deixar palès que fer castells fa dos-cents anys no era el mateix que fer-los ara. Aquesta reflexió busca trencar amb una limitació acadèmica que pensa que els castells són un tema massa espinós o massa obvi per treballar-hi, al mateix temps que sembla que no és propi de cap disciplina acadèmica: massa comercial per als estudiosos del patrimoni i de les festes; massa evident des de la perspectiva de la cultura popular i tradicional; i, finalment, massa polític per a tothom, perquè encara que no es digui, una gran part de les seves possibilitats de nacionalització, com va ser la de la sardana al començament de segle (Marfany, 1996; Anguera, 2010), es deuen a la seva aliança amb el nacionalisme (Giori, 2012: 8). Dir això no és tacar una tradició pura dels catalans, sinó comprendre els factors que han influït en la seva propagació després de l'any 1981 i amb la implementació del model festiu de la Catalunya Nova.

L'antic règim: de l'immobilisme a la creació d'un món autònom, 1801-1951

Aquest període inicial de les dinàmiques castelleres, que transita per tot el segle XIX (la majoria dels historiadors considera el 1801 com la data inicial d'aquesta pràctica) i fins als esdeveniments de 1951, es caracteritza principalment per una lògica regional, i no nacional, per una forma de reclutament tradicional, hereditari i familiar, estades extenses dins les colles, construccions basades en una tècnica tradicional, no estudiada, i actuacions en festivitats locals, religioses i tradicionals, fets que condicionen i limiten les possibilitats dels castells en un sentit tècnic. En aquest període es dona un procés de canvi de l'antic règim social i polític a la modernitat, realitat que tardarà temps a arribar als aspectes culturals i als castells. Al mateix temps que el liberalisme imposava la seva visió i les seves estructures

governamentals, s'inicià un procés d'estatalització del territori i de les persones en el seu conjunt, progressiu i creixent, irreversible, en el transcurs del segle XIX, i així va ser com l'Estat, gradualment, va anar arribant amb els seus drets i obligacions a llocs on abans no havia estat present. De la mà de mestres, metges, jutges, policies, cobradors d'impostos, escrivans, pregoners, censos, servei militar, registres de naixement, casament i mort, etc., anava construint la seva presència a mesura que la societat canviava i assumia les noves formes de relació social entre iguals i amb els seus superiors. Ja no era el feu, el monarca i els seus súbdits, sinó que, a poc a poc, els súbdits es converteixen en ciutadans, passant de la lleialtat indiscutible a les eleccions democràtiques per generar legitimitat.

Per donar una idea general dels canvis d'aquest gran període, el podem dividir en dos: el primer, entre 1800 i 1870, quan no hi

ha convivència entre els processos culturals i polítics, entre l'Estat, la regió, la nació, els castells i les sardanes, perquè tots estan en el camí per desenvolupar-se; el segon, entre 1870 i 1951, quan comença a haver-hi relacions de convivència i d'aliança solidària⁽³⁾ entre aquestes aspectes, principalment entre el nacionalisme i les sardanes, amb el zenit en la polèmica de 1907 (Mas i Solench, 1993: 71). Aquesta relació entre sardanes i catalanisme configurarà definitivament el que es coneix com el model festiu de la Catalunya Vella, model que es fa nacional des de Barcelona i que comença a ser el model prestigiós de fer festa. Hi ha una sèrie de preguntes que aquesta situació ens suggereix: és possible que els castells no representessin, en aquell moment, les condicions del catalanisme ascètic i burgès, a diferència de la sardana? És possible que el vessant esportiu i arriscat dels castells no encaixés amb el sentit d'home mesurat i estudiós de l'ésser català ideal d'aquesta època? És possible que el món

(3)

Quan diem «aliança solidària» volem dir que hi ha una correlació entre les formes de pensar, fer i sentir entre les pràctiques culturals i el nacionalisme; com que són semblants, no iguals ni la mateixa cosa, s'acaben potenciant reciprocament.

Els castellers a l'antic règim solien tenir posicions fixes i formes familiars de reclutament (1902).

casteller hagi estat massa conflictiu per a l'harmonia del catalanisme, que les baralles constants entre colles no fossin coherents amb la necessitat de cohesió i front comú del nacionalisme català?

Si ens basem en aquesta relació, el període entre 1870 i 1951 es pot dividir en quatre: entre 1870 i 1902, el catalanisme polític es troba en aliança amb la Renaixença com a procés cultural, i no amb els castells i les sardanes com a aliances possibles; entre 1902 i 1923, el catalanisme genera una aliança amb les sardanes, amb la caiguda de la Renaixença els castells són deixats de banda; entre 1923 i 1939, les disputes polítiques i militars entre els nacionalismes deixen en un segon pla les relacions amb els aspectes culturals, que queden com un fons de sardanes o toros; entre 1939 i 1951, el catalanisme prohibeix anirà recuperant les relacions amb la sardana, dansa insígnia de l'antifranquisme, i el nacionalisme espanyol trobarà un aliat en les corridas de toros, si bé hi ha un moment en què es fan castells a la festa de Sant Isidre de Madrid de l'any 1948, amb la presència de Franco, tot i que reduïts a un regionalisme més. Aquesta presentació marca un moment molt important que no es tornarà a repetir: Madrid demana castells per a la seva festa i són un èxit; això generarà no només un impuls important per a la dignitat dels castellers, sinó també una sorpresa per al franquisme que veu com una festa catalana pot triomfar a la capital.

Per als catalans, el final de la Guerra Civil va ser un canvi molt gran en relació amb les seves pràctiques culturals; tornar-les a fer era una manera de retrobar-se, però ja mai no es tornarien a fer de la mateixa manera. Com en tot moment fort de canvi bruscat del qual no tota la societat se sent part, les «noves tradicions», que comencen a desenvolupar-se, es perceben com a inventades o imposades; el cos demana sentir i fer «el de sempre», «el que feien els nostres pares» o «allò que feiem a casa quan érem petits». El cos no s'acostuma tan ràpidament com el cervell al que convé, a la idea que alguna cosa ara està prohibida. Les «noves» tradicions inventades, les espanyoles, i les tradicions «de sempre», igualment inventades, conviuran

com la filla prestigiosa i la prohibida, el que hauríem de fer i el que el cos ens demana.

En relació amb la forma d'organització dels castells dins aquest context, la quantitat de colles en aquest període és mínima, comparativament, de la mateixa manera que l'àmbit geogràfic de circulació és restringit. La història d'aquesta pràctica a l'antic règim sembla la història d'un grup estable i familiar en un lloc específic que cobra per unes actuacions que podrien ser considerades d'entreteniment, que es va fent tradicional per la seva repetició en el temps. Aquesta fixesa i l'estatisme en l'organització i en els membres condiciona i limita les possibilitats tècniques dels castells; encara no hi haurà un estudi de com s'han de fer millor o sense riscos. Igualment, s'ha de dir que la forma que tenen aquestes pràctiques no semblen acostar-se a la idea de *popular* que tenim avui dia, en el sentit de fet per tots els membres d'una comunitat. Aquí, els que hi participen són sempre els mateixos, cobren un sou per fer-los i la distància amb el poble és cada vegada més gran. Cap al final d'aquest gran període, s'anirà generant un món propi, cada vegada més complex i més autònom, comença el llarg procés de prendre independència d'altres pràctiques i generar les seves pròpies lògiques.

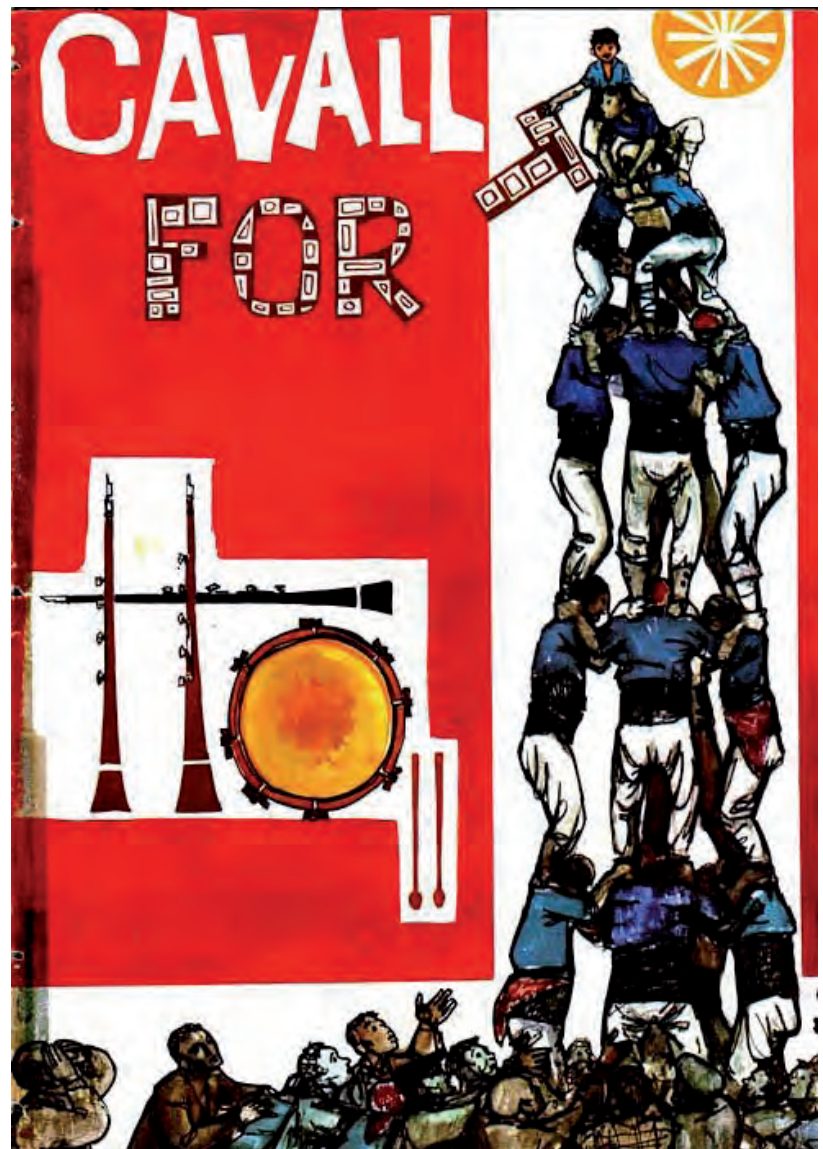
Primera modernitat: transició, recanvi i noves possibilitats, 1951-1981

El 1951 es donen diversos processos que generen una frontissa definitiva entre l'antic i el nou règim en el desenvolupament casteller, la primera modernitat: des de la postguerra fins a l'inici de la liberalització, des del boicot als tramvies fins a l'organització de l'oposició política i del catalanisme, en l'aspecte polític; un increment molt important de la immigració i de l'emigració, en l'aspecte social; i un reinici de les activitats després de la postguerra, en l'aspecte cultural. És en aquest context on es poden apreciar grans canvis en les aliances entre el nacionalisme i els castells, que comença a ser fonamental per entendre'ls. L'impuls de resistència antifranquista va de la mà de les sardanes i el modernitzador ve de part dels castells.

És interessant veure que entre 1960 i 1972, a l'Espanya de Franco es produeix una obertura econòmica amb el desenvolupisme i la modernització, al mateix temps que en els aspectes culturals el turisme i el futbol guanyen una gran importància. Les sardanes, que ara es veuen com a tradicionals, acaben aquest període aliades amb el catalanisme antifrancuista i comença l'expansió casteller, que es relaciona amb la modernitat i la democràcia. Això és degut, principalment, a un joc d'ambigüitats que permetia l'època i que després mai no tornarà a ser possible quan tothom hagi de prendre posició. Al final del franquisme, i amb el nou procés d'organització política, comença també l'organització cultural de la Catalunya democràtica, principalment amb els quatre Congressos de Cultura Catalana. Després d'aquesta discussió i, principalment, amb la Festa de la Mercè de Barcelona de 1981, es comença a potenciar un nou model festiu, el de la Catalunya Nova, relacionat amb el castells i el foc, un model festiu més semblant al que es pretenia com a nova realitat política: democràcia, associacionisme, integració de la immigració i modernitat.

A més, cal indicar que aquest és el període del sorgiment d'un nou tipus de subjecte pertanyent a les colles. El camp comença a fer-se autònom i a necessitar i també a crear nous subjectes, que ja no porten la tradició arrelada a la terra i a la família, per herència, sinó que trien participar d'una colla dins d'un procés creixent de renovació (10% cada any, aproximadament), d'elecció, de selecció i de professionalització. Això permet l'ingrés de gent jove i de noves possibilitats tècniques que redundaran en benefici de noves construccions, de noves formes de difusió i d'un nou prestigi que farà possible la creixent difusió geogràfica. Tot això genera noves formes de fer, pensar i sentir els castells que comencen a desplaçar les anteriors: una pugna entre l'antic i el nou règim, encara que no sense disputes.

Aquest procés de transició entre hegemonies o paradigmes és molt interessant perquè tot el que estava naturalitzat fins a l'inici del canvi com una forma quotidiana de fer les coses es posat en qüestió, comencen a discutir-se i a sentir-se coses que abans es donaven per

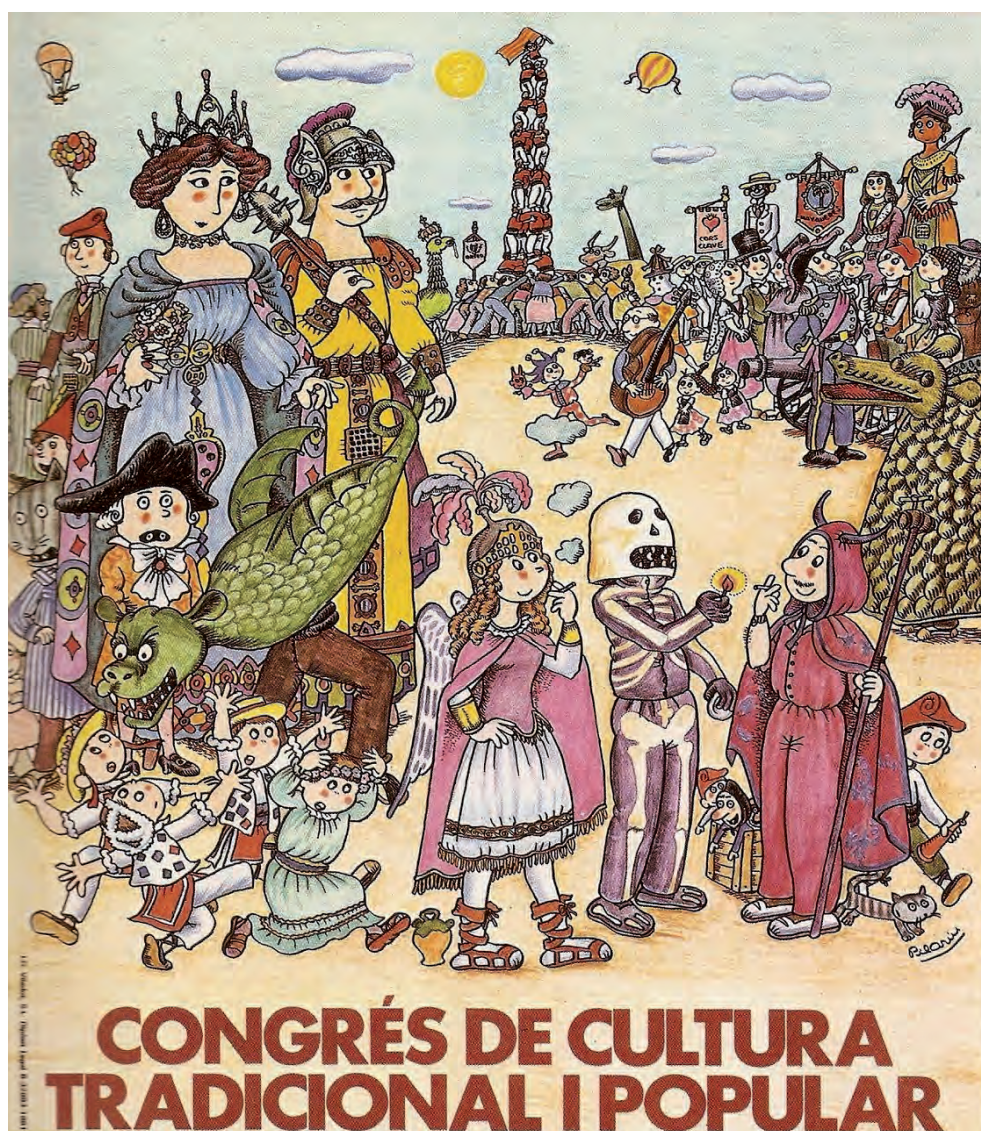

suposades i que ara passen a ser defensades com la vida mateixa. La disputa entre models, que serà també una disputa entre generacions, es manifestarà en el qüestionament i la reordenació del món casteller. Aquest llarg procés donarà com a resultat una nova configuració de valors, de formes de fer, de pensar i de sentir, al mateix temps que ingressen nous subjectes que, imbuïts de modernitat, aniran desplaçant els que abans tenien el control. Per això diem que la pugna entre models és una pugna col·lectiva, gremial, però també individual, s'acaba el món que donava sentit al seu món i en comença un altre.

Aquesta modernitat pot caracteritzar-se per dos aspectes centrals: d'una banda, gràcies a l'ingrés de nous subjectes a les colles a la segona meitat de la dècada de 1940, es veu

Revista *Cavall Fort*, núm. 49, 1965. La portada sorprèn perquè prové de la zona tradicional de la sardana, on encara no hi havia colles locals.

cavallfort.cat

CONGRÉS DE CULTURA TRADICIONAL I POPULAR

GENERALITAT DE CATALUNYA

DEPARTAMENT DE CULTURA i MITJANS DE COMUNICACIÓ

Servei de Promoció Cultural

amb la col·laboració tècnica de la fundació: Serveis de Cultura Popular

Hi ha tres congressos que configuren el que serà el model festiu de la Catalunya democràtica: el Congrés de Cultura Catalana (1975), el Congrés de Cultura Tradicional i Popular (1981) i el Congrés de Cultura Popular i Tradicional (1995).

Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular.
Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat 1983

la supremacia de les colles del Vendrell i el desplaçament del centre geogràfic d'importància, i, d'altra banda, es comença a perfil·lar la lògica grupal de substitució ràpida de membres que coneixem avui dia, a diferència de la lògica anterior de membres fixos insubstituïbles, de tradició familiar, la qual cosa comporta una disminució de l'edat dels membres i l'augment de possibilitats tècniques que això genera. Aquests petits canvis donen inici al procés que anirà generant un

camp propi cada vegada més complex: noves colles, nous espais, noves pràctiques, noves formes de finançament i difusió, nous significats i valors, nous sentits.

Podem dir, finalment, que van agafant independència d'altres pràctiques per crear el seu propi món, tot expandint-se pel territori català. Aquest és l'estat de la qüestió quan el 1981 Català i Roca escriu el seu llibre compilador *Món cas-*

teller, no tant per indicar-nos què és el que ve, sinó per, a través de la història, consolidar la forma com es feien, sentien i pensaven les coses fins aquell moment. Per això mateix diem que és l'últim llibre de la primera modernitat i que marca una ruptura bibliogràfica.

Segona modernitat: la nacionalització dels castells, 1981-2010

Quan les formes de fer les coses en la primera modernitat comencen a perdre potència amb la caiguda del franquisme i amb la transició, les noves formes de la segona modernitat apareixeran de la mà d'una aliança entre el nou nacionalisme català i els castells. Les energies que es posen a construir la Catalunya democràtica tant en l'aspecte polític com en el cultural beneficien els seus abanderats, els castells. Aquesta aliança els permetrà, paradoxalment, ser relativament més autònoms i, alhora, més dependents, tenir un nou prestigi social, una nova institucionalització i més suport econòmic. Aquesta nova aliança, central per al seu desenvolupament

litarà l'ingrés de nous participants, joves, immigrants, en un *crescendo* a mesura que s'accepta la multiculturalitat del país i, finalment, de les dones, que han arribat als més alts càrrecs de direcció organitzativa, tècnica i de gestió castellera. Això explica una realitat insòlita històricament: les colles tenen de mitjana un recanvi del 30% anual dels seus membres, cosa que planteja noves problemàtiques i possibilitats que cal estudiar. Si hi ha un cos major de participants, si cada colla pot arribar a tenir entre cent i tres-cents membres, vol dir que hi ha més per triar per a cadascuna de les posicions tècniques dels castells, però també implica reptes de gestió i de promoció. Hi ha un canvi qualitatiu i quantitatiu molt important si comparem l'antic règim amb la segona modernitat; ara els castells estan tècnicament molt més estudiats i les colles molt organitzades, i això afavoreix també una constant competició.

Finalment, podríem dividir aquesta segona modernitat en dues etapes. Una primera etapa de transició i reconeixement entre 1981 i 1991, quan es va construir la nova

Castells

PATRIMONI DE LA HUMANITAT

Candidatura
UNESCO 2010

actual, fa que tots dos siguin coherents, que es retroalimentin, que d'alguna manera fer més nacionalisme impliqui fer més castells i que el destí mutu es trobi lligat.

Aquest nou estat del món casteller comença a tenir moltes interessos en joc, econòmicament i simbòlicament parlant, ja que passen a ser els fidels representants del país que es crea i que ajuden a crear, de la mateixa manera com abans havien representat les seves respectives ciutats. Això generarà també noves dinàmiques d'ingrés, selecció i, encara que no es digui, d'exclusió, fet que possibi-

cultura del catalanisme tenint en compte la nova immigració, i amb el seu suport, i amb l'accent posat en la llengua; al mateix temps que es fa evident la incompatibilitat del desenvolupament sardanista es produeix el suport al *boom* dels castells. I la segona etapa, entre els Jocs Olímpics de 1992, els congressos de Cultura Popular i Tradicional de 1996 i la selecció com a Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO el 2010, caracteritzada pel suport fonamental de les institucions catalanes: entre d'altres els mitjans de comunicació, els ajuntaments de les ciutats amb colles i la Generalitat de Catalunya, que

El logotip de la candidatura dels castells com a Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO (2010).

<http://www.cccc.cat/que-fem/PatrimoniHumanitat>

exporta cultura catalana. El resultat d'aquest procés genera una multiplicitat castellera històricament nova i un ampli reconeixement social, provinent de ser considerats alhora cultura de l'espectacle, cultura popular, tradicional i nacional. Aquestes etapes ens deixen entreveure el context actual en què les relacions entre el catalanisme hegemònic, el model festiu de la Catalunya Nova i els castells són fonamentals per comprendre la forma en què s'han desenvolupat els castells en els últims trenta anys.⁽⁴⁾

Idees finals per comprendre el món casteller

Després d'aquest recorregut i d'haver pensat les tres configuracions del món casteller fins a l'actualitat, podem dir que els castells han aportat molt al procés de nacionalització de Catalunya i, alhora, que el catalanisme ha estat important en l'aportació a la nacionalització dels castells, una aliança que ha afavorit a tots dos. Les tres grans etapes que aquí marquem són tres formes de fer, pensar i sentir els castells dins el seu desenvolupament històric; cada etapa és única i no podem dir que sempre s'han fet de la mateixa manera. Alhora, amb aquest recorregut hem pogut veure no només les aliances entre els diferents

nacionalismes i les pràctiques culturals que els celebren, sinó també la implementació del model festiu de la Catalunya Nova, amb centralitat en els castells, per sobre del model festiu de la Catalunya Vella, amb centralitat en la sardana.

Les tres configuracions històriques ens van mostrant també la gènesi i la constitució del món casteller com un espai social relativament autònom, amb les seves pròpies dinàmiques, valors i regles, herois i màrtirs, que es va fent cada vegada més complex. Això li permet, en l'actualitat, no dependre dels factors socials, econòmics, religiosos o polítics per desenvolupar-se; si bé l'aliança amb el nacionalisme català segueix sent molt important i, probablement, continuaran dependent en el futur l'un de l'altre per desenvolupar-se perquè tenen traçat avui un camí comú. ■

(4)

Encara no tenim prou eines per entendre aquest tercer moment, l'etapa actual; la meua tesi doctoral treballa en profunditat aquest període.

BIBLIOGRAFIA

Amades, J. (1982-83) *Costumari Català: el curs de l'any*. Barcelona: Salvat.

Anguera, P. (2010) *La nacionalització de la sardana*. Barcelona: Rafael Dalmau.

Artís-Gener, A.; Moya, B. (1980) *Festes populars a Catalunya*. Barcelona: HMB.

Ayats, J. (dir.) (2006) *Córrer la sardana: balls, joves i conflictes*. Barcelona: Rafael Dalmau.

Balcells, A. (1992) *Història del nacionalisme català: dels orígens al nostre temps*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Bargalló Valls, J. (2001) *Un segle de castells: de 1900 a 2000 en dades*. Barcelona: Cossetània.

Bourdieu, P.; Wacquant, L. (2005) *Una invitación a la sociología reflexiva*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores.

Brotons, X. (1995) *Castells i castellers: guia completa del món casteller*. Barcelona: Lynx.

Català i Roca, P. (1981) *Món casteller*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2 vol.

Giori, P. (2012) *Hacer castells, construir nación. Castells, modelo festivo y catalanismo*. Girona: Universitat de Girona. <http://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/5861>.

Güell i Cendra, X. (2002) *Els castells: entre la passió i la història: articles de la primera època d'or (1851-1889)*. Tarragona: Cossetània.

Hobsbawm, E. (1998) *Naciones y Nacionalismo desde 1780*. Barcelona: Crítica.

Hobsbawm, E.; Ranger, T. (ed.) (2002) *La invención de la tradición*. Barcelona: Crítica.

Lo Cascio, P. (2008) *Nacionalisme i autogovern: Catalunya, 1980-2003*. Catarroja: Afers.

Marfany, J. L. (1996) *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*. Barcelona: Editorial Empúries.

Mas i Solench, J. (1993) *La sardana: dansa nacional de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Editorial 92.

Morant i Clanxet, J. (1967) *Història dels castells*. Tarragona: edició de l'autor.

Prats, L.; Llopart, D.; Prat, J. (1982) *La cultura popular a Catalunya: estudiosos i institucions: 1853-1981*. Barcelona: Serveis de Cultura Popular.

Risques, M. (dir.) (1999) *Història de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Pòrtic.

Saz, I.; Archilés, F. (2011) *Estudios sobre nacionalismo y nación en la España contemporánea*. Saragozza: Prensas Universitarias de Saragozza.

Williams, R. (1991) *Sociología de la cultura*. Barcelona: Paidós.